

X AZİZ ALİ EFENDİ, GİRİDLİ (v.1213/1798)

524. ZÜLFİKAR, Hayal Giridli Ali Aziz efendi'nin Türk yenileşme tarihi içindeki yeri. In: TKA 22.1-2.1984.110-121. [Die Rolle des Kreters Ali Aziz Efendi (gest. 1798) in der Geschichte der Modernisierung der Türkei.]

- Aziz Ali Efendi

MADEDE YATIRILAN DOKÜMAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

338: TIETZE, ANDREAS. "Aziz Effendi's Mu-
hayyelât." Oriens 1 (D '48) 248-328. An
analytic study of the sources and contents
of this masterpiece on the pioneer in giving
a western orientation to Turkish literature.

29 TEMMUZ 1992

Eyüp Sağcıoğlu

12 OCAK 1994

Aziz Ali Efendi Divanı

MADEDE YATIRILAN DOKÜMAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Tok. emi. T. 1409

2345

TKD/TM

524. ZÜLFİKAR, Hayal Giridli Ali Aziz efendi'nin Türk yenileşme tarihi içindeki yeri. In: TKA 22.1-2.1984.110-121. [Die Rolle des Kreters Ali Aziz Efendi (gest. 1798) in der Geschichte der Modernisierung der Türkei.]

bk. Aziz Ali Efendi (v.1213/1798)

17 HAZİRAN 2000

(011402)
Aydın, Güler. "Giridli Ali Aziz Efendi Divanı." Yüksek Lisans Tezi.
Fırat Üniversitesi, 1996. (Danışman: Yrd. Doç. M. Naci Onur)

MADEDE YATIRILAN DOKÜMAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Zülfikar, Hayal

"Giridli Ali Aziz Efendi'nin Türk
yenileşme tarihi içindeki yeri"
Türk Kültürü Araştırmaları, Ankara.

1984/22 sayı 1/2 ss.110-121

T813.2
AZ.M

Aziz Efendi, Ali

RUCA

(Muhayyelat-ı Giridli Ali Aziz Efendi)

محويلات كرىدى على مرزى افندى / تالیف
على مرزى افندى - (استانبول : د.ن.)
۱۲۶۸ هـ (استانبول : تقديم وناىح مطبعهسى)

[2], 239 p.; 20.5 cm.
Text in Ottoman Turkish

1. Literature, Turkish - Fiction I. Author
(Arabic) II. Title III. Title (Arabic)

9382

2981 - عزيز علي بن خمسي محمد الكريدي ثم الرومي

الإستانبولي العثماني الحنفي الصوفي الشاعر الأديب الكاتب ،
أحد أعيان رجال الدولة الخارجية العثمانية ، المتخلص بعزيز

المتوفى 1798/1213

(أنظر: هدية العارفين 772/1 ؛ عثمانلي مؤلفهري 104/3 ؛

سليم نزهت تورك شاعرلري 620/2)

من تصانيفه :

1 - أمثال عزيز علي أفندي - في الأدب (ت)

إزمير ملي رقم 1609 ورقة 106 ؛

2 - ديوان عزيز علي أفندي - في الأدب (ت)

قيصري راشد أفندي رقم 1272 ورقة 63 ؛ هاشم بابا رقم

6/5 ؛ سليمانيه ترجمان رقم 2/276 ورقة 29-61 ،

1322 هـ

3- محييات عزيز علي أفندي- في الأخلاق والبنادر (ت)

عثمان أركين رقم 55 ورقة 142 ؛ طبع في انقره 1284 وفي

إستانبول 1268 ، 1284 ، 1290 ؛

4 - واردات إلهية - في التصوف (ت)

هاشم بابا رقم 5/5 ورقة 56-75 ؛ ترجمان 1/276 ورقة

57 ، 1322 هـ - سليم آغا رقم 169 ؛ بلديه يكي باغشلي

رقم 671 ورقة 17 ؛ رقم 581 ، 1266 هـ - عثمان أركين

رقم 1/135 ورقة 39 ، 1290 هـ رقم 1/189 ورقة 18

؛ رقم 894 ورقة 24 ؛

964-965 sayfa

علي رضا قره بلوط، معجم المخطوطات الموجودة في مكتبات

استانبول ، الجزء الثاني، [y.y.,t.y.] İSAM 141628 ،

hissiyatıyla ilgili görüyorum. İçinde yaşadığımız evde hayatın nasıl sürüp gittiğini araştırırken bilinçli olarak değil ama sezgisel olarak el yordamıyla bunlara ulaştım. Biz evlerimizi, giysilerimizi bile kendimize ait hissetmiyorduk. Gerçekten tuhaf bir durum. Bize bir şey alınıyor ama onun bir ortağı daha var. Biz giymediğimiz zaman o giyiyor. Evimiz, aslında bizim ama orada başka canlılar da yaşıyor. **Yani hep emaneten bir yerde varız.** Bunu büyüüttüğümüz zaman, **dünya tek başına bize ait değil. Gördüğümüz canlılar, varlıklar da her an o görünmeyen canlılara dönüşebilir. Ve aslında gördüğümüzün dışında şu an görünmeyen pek çok canlı hayat sürüyor.** Bu, tuhaf bir durum. İnsanın mülkiyet duygusunu zedeleyen, bir şeyin kendisine ait olduğunu içselleştirmesine ve dünyaya zarar vermesine engel olan bir durum. Bunu keşfettikten sonra, buradan çıkan bir mizah duygusu da var olmaya başladı. Görünmeyen bütün canlılar her an yazıya duygularıyla da katılabilirlerdi. Ve bu çok eğlenceli bir şey. Aslında ben bunu böyle yazabilirim ama annem bunu böyle yaşıyordu. Gerçekten oldukça fantastik bir şeydi (Parmaklarıyla omuzunu göstererek). Annemin omuzunda iki tane melek vardı. Onlarla ve Allah'la konuşurdu. Hatta kavga ederdi. Ben anneme baktığımda o melekleri görmüyorum. Ama annem onları hissederek onlarla konuşurdu. Onlarla konuşma biçimi dini ya da mistik bir tapınma biçimi gibi değildi. Sanki onlar birlikte doğmuş ya da gündelik hayatın içinde birlikte yaşayan varlıklardı. Fantastik bir hayatın içine doğduğum için bunu yazıya döküyorum. Annem meleklerle hayatın içinden varlıklar gibi nasıl konuştuysa, ben de onların gerçek saydığını gerçekmiş gibi yazacağım dedim.

5 EKİM 2008

MADDE YAYINLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Akşit Göktepe'ye Anma Toplantısı, İstanbul 2006, ss. 5-10

Prof. Dr. Nüket ESEN

İSAM/71237

Aziz Ali Efendi

FANTASTİK BİR OSMANLI METNİ: AZİZ EFENDİ'NİN MUHAYYELAT'I*

Giritli Ali Aziz Efendi'nin "İlahi Sırlara Ait Hayaller" diye çevrilebilecek *Muhayyelât-ı Ledünn-i İlahi*'si eski hikâye geleneği ile Batı edebiyatından etkilenen Tanzimat edebiyatı arasında, 18. yüzyıl sonunda, bir geçiş dönemi eseri olarak ortaya çıkmıştır. Aziz Efendi *Muhayyelat*'ı 1796'da, yani 18. yüzyılın sonunda yazmış, ancak eser ilk olarak 1852'de, yani 19. yüzyılın ortasında yayınlanmıştır. Ardından 1867'de ikinci ve 1873'te üçüncü baskıları yapılmıştır. Matbaacılığın hızlandığı o dönemde bu kadar çok baskısının yapılması kitabı oldukça popüler kılmıştır. İlginç olan, dönemin Batı anlatılarına yönelmiş yazar-aydınları tarafından *Muhayyelat* artık terk edilmesi gereken, gerçek dışı anlatıya örnek olarak verilir ve alaya alınır.

Osmanlı edebiyatındaki geleneksel aşık hikayeleri, mesneviler, halk hikayeleri ve masallar gibi eski anlatı türlerinden, 19. yüzyıl ortalarında Tanzimat edebiyatıyla yönelinen roman ve modern hikaye gibi batı türlerine geçişin ortasında yer alır *Muhayyelat*. Doğu masalları geleneğinden yola çıkarak çağdaş anlatıya açılır. Cinler, periler, sihir, büyü gibi gerçek dışı öğeleriyle olağanüstü masala yakın durur. Vladimir Propp'un belirlediği masal işlevlerinin çoğunu içerir. Ama aynı zamanda hikayeler yer yer Todorov'un fantastik tanımına da uymaktadır. Todorov'a göre, gerçek bir fantastik metin, kahramanda ve okuyucuda mutlak bir belirsizliğe ve kararsızlığa sebep olur. Metin, okuyucunun olayların geçtiği dünyanın yaşanan, gerçek dünya olup olmadığına karar vermesini engeller ve okuyucuyu olayların doğal ve doğaüstü

* Bu çalışmada, Yrd. Doç. Dr. Zeynep Uysal'ın, benim danışmanlığını yaptığım "Olağanüstü Masaldan Çağdaş Anlatıya Muhayyelat-ı Aziz Efendi" başlıklı Master tezinden yararlandım. Söz konusu tez Boğaziçi Üniversitesi Yayınları tarafından basılacaktır.

16. asrın ictimâî (sosyal)-siyâsî hadiseleri Azerbaycan halkının medenî inkişâfına (gelişmesine) ağır darbe vurdu, onu lengitdi (geciktirdi, engelledi), buhavladı (elini, kolunu bağladı). Bu vakitten itibaren yerli sanat mekteplerinin faaliyetlerinde durgunluk yaranır (meydana gelir) kudretli Tebriz mektebinin kıymetli bedii an'anelerinin uzun süren unutulma proses (süreç) i başlanır. 18. asırda tamamiye tenezzül eden (gerileyen) boyakârlık sanatı 19. asrın ikinci yarısından itibaren yeniden dirilmeye başlıyor.

Bu album Şark sanat heveskârlarını füsunkâr (büyüleyici), efsanevi güzelliye malik Azerbaycan minyatürleri ile tanış edecektir (tanıştıracaktır). Esasen Tebriz mektebine aid olan bu misil (eş) siz, zengin bedii irs halkımızın fahrî (övüncü), muasır ressamların, husûsen kitap tertibatçıları ve dekoratif sanat ustalarının tükenmez ilham menba (kaynak) ıdır. Azerbaycan minyatür sanatının her taraflı öğrenilmesi halkımızın medeniyet ve incenesanat tarihini daha derinden duyup derk etmeye (anlamaya), onun umümdünya medeniyeti hazinesindeki mevki (yer) ini lâyıkince kıymetlendirmeye kömek (yardım) edecektir.

EGİTİM FAKÜLTESİ DERGİSİ

Ondokuzmayıs Üniversitesi, Samsun-1989,
Sayı:4, s. 227-230.

MADE BY SAKARYA
KUTUPHANESİ

16 EYLÜL 1989

OSMANLI VE PRUSYA KAYNAKLARINA GÖRE GİRİTLİ ALİ AZİZ EFENDİ'NİN BERLİN SEFARETİ*

Derleyen :
H. Ahmed Scmiede

Bundan akdem Prusya canibine sefaret ile memur olan Ali Aziz Efendi tarafından icra-yı resm-i sefareti havi bu def'a varid olan şıkkanın suretidir ki zikr olunur : Prusya'nın Âstâne-i aliyyede mukim elçisi sefaret kulları hususunda galat edüb tayinât ve sâir masarife dair tekellüfât ile azürde olmamaları irâde-i aliyyesini, bu âdem hemân düvel-i sâirenin Berlin'de mukim elçileri misillü maslahatgüzar manasına olan anbasazor değildir, deyû tahririne binaen re's-i hududa reside olundukda mihamdar tayin olunmuş olmayıp ancak ol mahalde olan ceneral bu dakikaya vâkif olmamağın, çünki azimetiniz Bec tarafından olacak, galiba mihamdarınız ol semte gitmişdir, deyû, maiyetimizdeki iki süvari ile bir mihamdar terfik eyledi. Bir akçe masarîf eylemeleri lâzım olmadığını beyan birle makûlât ve sâir malzemât ve nüzûl olan hane kiraları menzil akçesinden maada musarifât tarafımızdan verilerek Berlin'e vusûiumuzda elçinin galatine mebnî tarik-î âhirden mihamdar tayin olunmadığı tashih olundu. Berlin'de bir misafirhaneye nüzûl ve iki gün murûr edüb hoşâmedî resmîni icra eder bir kimesne zuhûr etmemegin. Bu vez'in sebebi França elçisinden münasebeti ile Istinkâh olundukda, cümle müz'âret ve resimleri bu vechledir, resm olan ibtidâ, siz bir adamınızı irsal ve geldiğinizi ifade etmektir, deyû, haberini mebnî başvekile tercümanımızı irsal eyledik. Geldiklerinden ziyade memnun olduk, yarınki gün saat şu kadarda gelsinler görüşelim, deyû haber verdi. Mutabaat ve muhalefet canibleri mülahaza olundukda, tebdil-i güne gidilmek izhar-ı huşûnetden ehven görülmegin. Yalnız bir nefer tercüman ile hintomuza süvar ve başvekile varıldıkda nerdübâne karib mahalden istikbal ve izhar-ı tevkir etdikde, bugün bizi istikbaliniz lâzım değil idi ki, biz size devlet-i aliyye elçisi olmak üzere gelmeyib âhır bir madde

(*) Tarih-i Nuri, Viyana Avusturya Devlet Arşivi
(Osterreichisches Staatsarchiv), H.O. 107.

أنا هنا

عزيز علي المصري

- ٤٧١٧ - بدوى الجبل . «عزيز علي المصري ابو
الفكرة العربية وحامل لوائها» . العربي :
ع ٩١ (حزيران يونيو) ١٩٦٦ م ، ص
٣٦ - ٤٠ .
- ٤٧١٨ - خدوري ، مجيد . «عزيز علي المصري
وحركة القومية العربية» . آفاق عربية .
س ٣ : ع ١١ (تموز يوليو) ١٩٧٨ م ، ص
٧٤ - ٨٥ .
- ٤٧٢٠ - صايغ ، انيس . «عزيز علي المصري
والحركة القومية العربية» . تعقيب على
مقال الدكتور مجيد خدوري . حوار . س ٢ :
ع ٤ (١٠) (آيار - حزيران مايو - يونيو)
١٩٦٤ م ، ص ١١٩ - ١٢١ .
- ٤٧٢١ - صبيح ، محمد . بطل لا ننساه : عزيز
المصري وعصره . بيروت : منشورات
المكتبة العصرية ، ١٩٧١ م ، ٣٢٩ ص .
- ٤٧١٩ - زعيتر ، اكرم . «اشراقات عربية بمصر :
عزيز المصري احد اول قادة الحركة

SONER GAZI
23 MAYIS 2001

ABDÜLCEBBÂR ER-RİFÂ'Î, EL-İHTİRÂKÜ's-SEKÂFÎ: MU'CEMU
BİBLİYUĞRÂFİ TAHLİLÎ, 1374 KUM, İSAM KTP 70956.PP. 373 .

Arapça ve Farsça'ya hakim olduğu divanından anlaşılmaktadır. Şairin kabri Mora'dadır. 1500 beyitlik bir divanı vardır. İçinde 219 gazel, yüz altmış dört beyitli bir mesnevî, 8 kıt'a, 43 beyit, 1 tarih, biri Arapça iki nazmın yer aldığı divanının bir nüshası İÜK TY 294 numarada kayıtlıdır. Kay.: İKTYDK 3/702; MN s. 318; TN 2/671 (2855); TŞ 2/628-629. ♦H. YILMAZ

AZİZ (1736/7 –1782/3): Divan şairi, hekim ve bes-teci. İstanbul'da doğdu. Asıl adı Abdülaziz'dir. Vak'anüvis Subhî Efendinin oğlu olduğu için Subhîzâde diye tanındı. Dedesi Divan-ı Hüma-yûn Beylikçisi Halil Fehmi Efendi'dir. Dinî ve edebî eğitim dışında tıp ve tabiiyat eğitimi gördü. Fransızca ve Latince öğrendi. Mesleğinde ilerledi. Saray tabiplerinden oldu. 1757'de müderrisliğe, 1776 Ocağında hekimbaşlığa atandı. III. Mustafa'nun emriyle Hollandalı hekim Herman Boerhaave'nin *Aphorismi de Cognoscendis et Curandis Morbis n Usum Doctrinae Domesticae Digeste* adlı 1495 bölümden oluşan meşhur kitabını *Kitaât-ı Nekaave fi Tercümeti Kelimât-ı Boerhaave* adıyla Türkçeye çevirdi. Eseri çevirirken Gerard van Swieten'in şerhinden de yararlandı. Kendisine Avusturya Sefareti Tercümanı Herbert de yardımcı oldu, (e-serin yazmaları İÜK TY Nu. 1609, 4227). müderrislik rüûsu verildi. Aynı yılın ekiminde azledildi. Aralık 1782'de Üsküdar Mollası oldu. Orada öldü. Ölümü bazı kaynaklarda 1776/7 olarak gösterilmiştir. Tıpta ve diğer fenlerde âlimdi. Aziz mahlasıyla Farsça ve Türkçe şiirler yazdı. Musikiyle de ilgilendi. Fuzûlî ile Nedim'in şiirlerini besteledi (Musiki Mecmuası, 1954, sayı 79, s. 218). **Eserleri:** *Eşcâr-ı Esmâr Tercümesi* (Ali Şah Harezmi'nin Farsça astroloji kitabını III. Mustafa'nın isteği üzerine Türkçeye çevirdi Eserin bir yazması İÜK TY Nu. 2766'dadır), *Burhanu'l-Kifâye Tercümesi* (Muhammed Şerif Bekri'nin Farsça ahlâk eserinden), *Ahlâk Risalesi ve Diwan*'dır. Divan'ının bir nüshası İÜK TY. 2827'dedir.

Kay.: AZ s. 225; İKTYDK 3/842; OM 3/228; SO 3/339; ŞT s. 224-227; TA 1/49; TDEA 1/268; TGDEİS s. 7-8 (Abdülaziz), 59-60 (Aziz); THE s. 296; TN 2/670 (2848); TŞ 2/629-631. ♦M. CUNBUR

AZİZ (? – 2. 10. 1798): Divan şairi ve yazar. Kandiye'de doğdu. Asıl adı Ali Aziz Efendidir. Girit Defterdari Tahmişçi Mehmed Efendinin oğludur. Girit'te okuyup yetişti. Babası ölünce kalan mirası

tüketip İstanbul'a geldi. İstanbul'da saray muhafızlığına girdi, Valde Sultan kethüdası Giritli Yusuf Ağanın yardımıyla önce Sakız adası vergi tahsiline memur oldu; sonra Belgrad emlak satış memurluğuna atandı. 1796/7'de mirimiranlık pâyesiyle Berlin Elçiliğine gönderildi. Berlin'de öldü ve orada Müslüman mezarlığına gömüldü. *Osmanlı Müellifleri*'nde ölümünün 1123 gösterilmesi baskı hatasıdır. Girit'te yayımlanan *İntibah* gazetesinde çıkan biyografisinde Fars dilini çok iyi bildiği ve kırk binden fazla Farsça beyti ezberlemiş olduğu, Türkçe ve Farsça şiirleri bulunduğu yazılıdır. Rumca ve Arapça yanında cifr, remil, sihir, tılsım, zayıf gibi batıl ilimlere de vukufu vardı. Alman şarkiyatçısı Friedrich von Diez ile mektuplaştı. **Eserleri:** *Varidât* adlı tasavvufî bir eseri basılmadı. Süryanî, Arap ve diğer dillerde yazılmış olan *Hulâsatu'l-Hayal* adlı eski bir hikâye kitabını okuyup, ondan seçmeler yapan Aziz Ali, kendi hayal unsurlarıyla on sekizinci yüzyılda İstanbul yaşayışının giyim, kuşam örf, adet, yer adları ve konuşma özelliklerini birleştirerek *Muhayyelât* adlı kitabını Hayal-i evvel, Hayal-i sani ve Hayal-i salis başlıklı üç bölüm olarak yazdı. Bu eserde tasavvuf telâkilerini hikâyeleştirdi. Arada ulûm-ı garibeye de yer verdi. Eser, *Bin bir Gece* tarzındaki şark hikâyeciliği özelliklerini taşır. Hikâyeler yapıcı, ahlâkçı ve eğitici olduğu kadar eğlendiricidir. Osmanlı toplumu üzerinde geniş etkileri olmuştur. Namık Kemal'in *İntibah* adlı romanıyla *Muhayyelât*'taki "Şapur ile Hüma" hikâyesi arasında konu benzerliği vardır. Ahmed Midhat Çengi adlı hikâyesinin kahramanlarına bu kitabı okutturur. Rezaizâde'nin *Çok Bilen Çok Yanılır* adlı oyunu, eserdeki "Hoca Abdullah" hikâyesine benzer. Muallim Naci de bu eserdeki bir kahramandan etkilenerek Naci adını aldığını söylemektedir. *Muhayyelât* 1796, 1852'de İstanbul'da iki kez bastırıldı ve Gibb tarafından *The Story of Jewad* adıyla İngilizceye çevrildi. Son defa Ahmed Kabaklı tarafından 1973'de *Tercüman* gazetesinin *Bin bir Temel Eser Dizisi*'nde yayımlanmıştır. *Divançe*'sinin bir nüshası İstanbul Selimağa K. Haşim Paşa kısmı 6/5 numarada kayıtlıdır. Avrupa bilginlerinin sorularına verdiği cevapları ihtiva eden *Risale*'si de yazma hâlinindedir. *Sandık* mecmuası (İst. 1873, Nu. 2-3)nda yayımlanan şiirleri arasında Gülşen-i Sıhhat namında uzun bir makalesi vardır.

Kay.: Ahmed Kabaklı, *Muhayyelât-ı Aziz Efendi*, İst, 1973;

Not: Bu makale 248-329 sayfa arasıdır.

‘AZİZ EFENDİS MUHAYYELAT

von

Andreas Tietze

Etwa um die Mitte des XIX. Jahrhunderts beginnt im Osmanischen Reich eine zuerst schüchterne, aber bald energisch und zielbewusst werdende Bewegung der Übernahme abendländischer Formen auf politischem sowie auf kulturellem Gebiet. Ihren Anfang nimmt diese Bewegung von den „Reformen“, den sog. Tanzimat, in politischer und verwaltungstechnischer Sphäre. Ihr geistiger Hintergrund hebt sich aber auf keinem Gebiet so deutlich ab wie in der Literatur. Bedeutende Erscheinungen wie Şinâsî, Ziyâ paşa, Ahmed Vefîk paşa, Nâmîk Kemâl haben die Grundlage der modernen türkischen Literatur, einer Literatur europäischer Prägung, gelegt. Für den Roman hat der fruchtbare Ahmed Midhat ef. die Rolle des ersten Grundsteinlegers gespielt, eine Rolle, die auch hinreichend gewürdigt worden ist¹. Aber ebenso wie den politischen Reformen der Tanzimat die Versuche einer Modernisierung der Armée schon unter Selîm III. vorgehen, so hatte auch die Westorientierung in der Literatur Vorläufer, die bis in dieselbe Zeit, in das ausgehende XVIII. Jahrhundert, zurückgehen. Der Mann, mit dem jede Darstellung der türkischen Moderne anheben müsste, ist der Kreter ‘Azîz efendi.

‘Alî ‘Azîz efendi² kam in Kreta (nach ‘Osmanlı Mü‘ellifleri III.

¹ Vergl. z.B. Mustafa Nihat* S. 187 bis Schluss, Cevdet Perin passim.

² Die beste und ausführlichste Darstellung des Lebens und der Werke ‘Alî ‘Azîz efendis findet sich jetzt in dem Artikel „‘Azîz efendi“ in der İslâm Ansiklopedisi, II. Band, Istanbul 1942, S. 154 ff.; der erste Teil des Artikels (Leben und Werke ausser den Muhayyelât) ist von M. Cavit Baysun, der zweite

* Die Auflösung der Literatursiglen findet sich in dem Literaturverzeichnis am Schluss.

AZİZ EFENDİ. ALİ AZİZ EFENDİ (?-1798)

Türk yazar ve devlet adamı. Girit defterdarı tahmişisi (toprak mahsulleri vergisi memuru) Mehmed Efendi'nin oğlu olan ve Girit'te doğan Aziz Efendi, gençliğinde mâceralı bir hayat yaşamış, babasından kalan malları yedikten sonra İstanbul'a göç etmiş ve yerleşmiştir. *Vâridât* adlı yazma eserinden, tasavvufa karşı bir meyli olduğunu ve Kerim İbrâhim Efendi isminde bir şeyhe mensubiyetini öğreniyoruz. Aziz Efendi, İstanbul'da Vâlide Kethüdası Giritli Yusuf Ağa'ya intisap ederek Sakız adası muhassıllığına tâyin edilmiş, daha sonra emlak satış memuru olarak Belgrad'da iki sene çalışmış, İstanbul'a döndükten bir müddet sonra, 1796'da Prusya hükûmeti nezdinde Berlin sefâretine mîr-i mîrânlık rütbesiyle gönderilmiştir.

Muhayyelât adlı eserinin (İstanbul, 1284=1867) başındaki imzasız mukaddimede, tasavvuf ve felsefede derin bilgisi olduğu ileri sürülen Aziz Efendi'nin, Berlin'de bazı âlimler ile fikir alışverişinde bulunduğu, hattâ onların suallerine verdiği cevaplardan bir risale vücûda getirdiği söylenilir. Aziz Efendi, sefir olarak bulunduğu Berlin'de 1798'de vefat etmiş ve oradaki müslüman mezarlığına gömülmüştür.

İntibah gazetesinde yayınlanan Aziz Efendi'ye âit biyografik mahiyetteki yazıda (25 şubat 1292=9 mart 1877, s. 8), şiir yazacak kadar Farsça'ya vâkaf olduğu belirtilir. Bektaşiliğe meyli olduğu hissedilen Aziz Efendi'nin şiirlerinin büyük bir kısmı basılmamıştır (basılan şiirleri için bk. *Sandık mecmuası*, İstanbul, 1290, nrş. 2 ve 3; İbnül-emîn Mahmud Kemal İnal, *Son asır türk şairleri*, İstanbul, 1969, I, 23-24; Sâdeddin Nüzhet Ergun, *Türk şairleri*, II, 620 v.dd.).

Aziz Efendi asıl şöhretini *Muhayyelât* adlı hikâyeleri ile kazanmıştır. Bu eserdeki mevcut hikâyelerden biri Gibb tarafından 1884'te *The History of Jewad* adıyla İngilizce'ye çevrilmiştir.

Muhayyelât : Yazarın *Hayâl* adını verdiği ve bir-biriyle alakasız üç büyük hikâyeden ibâret olan bu eser, 1211 (1796)'de kaleme alınmıştır. *Bin bir gece* ve *Bin bir gündüz* gibi, eski doğu hikâyelerinin zihniyet ve dünya görüşünün tesiri, bilhassa ilk iki hikâyede çok bellidir ve âdeta bir iktibas veya adaptasyon şekli gösterir. Aziz Efendi, bu hikâyeleri *Hülâsatü'l-hayâl* adlı tercüme eserden alarak sade bir dille okuyucuya sunduğunu belirtir.

Birinci hayâl İsfahan'da hüküm süren Hârizmşâh'ın oğlu Kamer Can'ın, Çin padişahının kızı Gülruh ve Basra padişahının kızı Ferruh ile tabiat üstü şartlarda evlenmesiyle başlar. Bu çift evlenmeden doğan Asil ve Nesil adlı şehzadelerin tabiat üstü ve tılsımlarla dolu mâceraları ilk hikâyeyi

teşkil eder. İkinci hayâl, Atina ahâlisinden Hacı Lebîb'in oğlu Cevad'ın mâceralarından ibârettir ve halk arasında yaşayan Hekim Ebû Ali Sinâ hikâyelerinin bir zeyli sayılabilir. Üçüncü hayâl, Ceziretü'l-kübrâ'da yetişen ve oradan Kahire'ye göç eden Şeyh İzzeddin adlı büyük bir mutasavvıfın şahsiyeti etrafında toplanır. Bu son hayâlde Aziz Efendi'nin tasavvufî bir gaye tâkip ettiği açıkça gözüktür. Hattâ isimler bile tasavvufî lügatten alınmış sembolere benzer.

Muhayyelât, *Bin bir gece*'de tipik nümûnesini veren doğu hikâyeciliğinin bütün teferruat ve unsurlarıyla taklidinden ibaret bir eserdir. Yalnız *Bin bir gece*'nin hazzını veren hafiflik, eğlenmek için yazılmış yahut söylenmiş hikâye şekli, yâni halktan toplanmış hikâyelerde bulunan özellikler burada yoktur. *Muhayyelât*'ta doğu hikâyeciliğinin önemli bir tarafını teşkil eden ve Hind'den gelen hayvan hikâyeleri ile Arap halk hikâyeciliğinin en güzel tarafı olan ve Bağdad hayatını eğlenceli bir tarzda tasvir eden hırsız ve hilekâr hikâyeleri yer almaz. Yazar, daha ziyâde tılsım, büyü ve tabiatüstü yaratıklar etrafında dolaşır. Üçüncü hayâldeki tasavvufî unsurlar, esere bir değişiklik getirir. Fakat bu da yazara âit bir orijinallik değildir, zirâ tasavvufî edebiyat hikâyeye geleneğinde zaten mevcuttur.

Muhayyelât'ın dikkate değer hususiyetlerinden biri hikâyenin hayâllere taksimidir. Bunun sebebi hikâyelere esrar keyfi içinde görülmüş hayâller intibahı vermektir. Bektaşiliğe meyli olduğunu söylediğimiz Aziz Efendi'nin eserinde bu tarikatın adı sık sık geçer. Diğer ve önemli bir özellik de, eserin az çok yerli olmasıdır. Vak'a nerede geçerse geçsin, sokak ve mahalle isimleri, örf ve âdet, giyim ve kuşam XVIII. yüzyıl İstanbul'unu âksettirir. Hikâyelerdeki konuşmalar ise bâzan modern bir hikâyeye hissini verecek kadar gerçeğe yakın çizgilerle doludur.

Eserin baskıları : *Muhayyelât-ı Aziz Efendi*, (İstanbul, 1284), Mekteb-i Harbiye matbaası, 2+239 s. (İstanbul, 1290), İzzet Efendi matbaası, 229 s. Eser Ahmet Kabaklı tarafından *Muhayyelât-ı Aziz Efendi* adıyla bugünkü dile çevrildi (İstanbul, 1973). Kitaptaki hayâllerden biri (*Hayâl Hanım*), Behçet Necatigil tarafından radyo oyunu hâline sokuldu ve Türkiye radyolarında oynandı (Metni Behçet Necatigil'in *Üç Turunçlar*, 1967 kitabındadır).

Küçük Türk-İslam Ans.

(6.4) s. 276-277, 1981 (İST)

Türk Kültürü Araştırmaları, c. XXII/1-2, 1984 Ankara

- Aziz Ali Efendi

GİRİDLİ ALİ AZİZ EFENDİ'NİN TÜRK YENİLEŞME TARİHİ İÇİNDEKİ YERİ

Hayal ZÜLFİKAR*

I. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA YENİLEŞME HAREKETLERİ (1699-1796)

26 Ocak 1696'da imzalanan Karlofça andlaşmasıyla Osmanlılar, ilk defa düşmana toprak terketmişti. Bu durum müslüman halk arasında derin üzüntü yaratmış ve Hıristiyan Batı ülkelerinin askerî ve medenî sahada İslâm âlemine göre ne kadar ilerlediklerini açıkca ortaya koymuştu. Bu münasebetle bâzı devlet adamları, idarî ve sosyal konularda bir takım düzeltmeler yapılması gerektiğini duymuşlardır.

İlk yenileşme teşebbüsünün sorumlu devlet adamı, 1716'da Sadâret kaymakamı ve 1718-1730 Lâle Devri sadrâzamı olan Dâmat İbrahim Paşa'dır. Bu devirde yenileşme şuurlu fakat plânsız bir şekilde gerçekleştirilmiştir.

Türk tarihi için en mühim yenilik, İbrahim Müteferrika'nın, Yirmisekiz Mehmed Çelebi Efendi'nin oğlu Said Efendi'nin yardımı ile matbaayı kurması ve Arab harfleriyle kitap basmaya başlamasıdır. 1729'da girişilen bu hareket, Batı'daki birçok yeniliklerin Türk aydınları arasında yayılmasına bir vâsıta olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu için bu devirde yapılan yenileşme hareketlerinin daha çok askerî ve siyasi sahada olduğu görülmektedir. Askerî sâhada yapılan yeniliklerden biri de, Batı'da inşa edilen büyük ve daha dayanıklı savaş gemileri örnek alınarak bizde de bir takım faaliyetlere girişilmesidir. Üç anbarlı kalyon, ilk defa Türk tersanelerinde 1682'de inşa edilmişken sultan III. Ahmed zamanında bu gemilerin yapımı tekrar

(*) Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim üyesi

05 EKİM 1998

MADDE YAYINLANDIKTAN
SONRA GELEN BÜYÜKLER

ele alınıp geliştirilmiş, diğer yandan da kadırga Osmanlı donanmasından kaldırılmıştır.

İbrahim Müteferrika'nın III. Ahmed'den sonra tahta çıkan I. Mahmud'a sunduğu "Usûlü'l-hikem fi nizânü'l-ümem" adlı risâlesinde Batı ordularının Osmanlı Askerî kuvvetlerine üstünlüğü belirtilmiş, orduda hususiyle teknik birliklerin islahı üzerinde durulmuştur. Askerlik sahasında yenileşme, önce mühtedilerin sonra da Avrupalı uzmanların idaresinde yürütülmüştü. Bir Fransız subayı olup sonradan Ahmed adını alan Comte de Bonneval, 1731 yılında Avrupa tarzında Humbaracı Ocağını islah etmekte görevlendirildi. 1734 yılında ise, Üsküdar'da yeni bir öğretim merkezi olan Hendesehâne açıldı. Burada matematik ve fen bilgileri geniş bir şekilde öğretilmeye başlandı.

Aslen Macar olan Baron de Tott, 1774 yılı başlarında Topçu Ocağına bağlı sür'at topçuları teşkilâtını kurarak Osmanlı ordusundaki bu sınıfı daha hareketli ve daha kullanışlı silâhlarla teçhiz etmişti.

1768-1774 Osmanlı Rus harbi sonunda Çeşme'de Türk donanmasının bozguna uğraması denizcilikte daha başta islahat yapmak gereğini doğurmuştur. Bu münasebetle 1776 yılında Kapudân-ı Deryâ Cezayirli Gâzi Hasan Paşa'nın gayretiyle "Mühendishâne-i Bahri-i Hümayun" kuruldu.

1789 yılında tahta çıkan III. Selim zamanında ise yenileşme hareketleri yoğunluk kazandı. Genç padişah devletin yenileşmesini Batı müesseselerinin kabulünde görüyordu. Şehzadelğinde Fransa Kralı XVI. Louis ile gizlice mektuplaşmış, ayrıca İshak Bey² adında bir mütemedi vâsıtıyla Avrupa'nın durumu hakkında bilgi edinmeye çalışmıştır. III. Selim islahat hareketlerine rical arasında yaptığı bir anketle başlamış, memlekette adâletin temini ve mâliye işlerinin düzeltilmesi çârelerini konuşmak üzere bir meşveret meclisi toplamıştır. Hükümdarlığının bu yıllarında Rus ve Avusturya'ya karşı 1787'de açılan savaş sürdüğünden bu istişarelerden ancak bazı tedbirler almaktan başka bir gelişme sağlanamamıştır.

İkinci teşebbüsü 1792 tarihindedir. Elçilikle Viyana'ya giden Ebubekir Râtip Efendi'nin 1792 Mayıs'ında hazırladığı rapor'dan yararlanan III. Selim, kurulan yeni orduya "Nizâm-ı Cedîd" adını verdi. Ayrıca

(1) E. Kuran, "Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri", Türk Dünyası El Kitabı, Ankara 1976, s. 1003-1016.

(2) İ.H. Uzunçarşılı, "Selim III'ün Veliâhd İken Fransa Kralı XVI Lui ile Muhaberetleri", Belleten II, 1938 S. 191-24.

1800 YILINDA BERLİN'DE BİR TÜRKÜN KABRİNE VÂKİ MÜTHİŞ TASALLUT!

H. AHMET SCHMIEDE

Türk Edebiyatı dergisinin okuyucularınca malûm olduğu üzere 1798 yılında Berlin'de vefat eden Osmanlı Sefiri, yazar ve tasavvuf şairi Giritli Ali Aziz Efendi'nin Prusya'nın başkentine varışından, hatta İstanbul'dan yola çıkışından Berlin'de vefatı anına kadarki hayat süresi, diplomatik ve edebî faaliyetleriyle bıraktığı muhakkak olan izleri araştırmakla yıllar önce muhterem Hocam Ahmet Kabaklı tarafından görevlendirilmişti. O zamandan beri Batı ve Doğu Berlin'de, zamanın Alman Demokratik Cumhuriyetinde hatta Avusturya'da bulunan çeşitli arşivleri ellekle vellekle edip bir takım yeni anlayışlara varmıştık. Bu meyanda elde ettiğimiz en kıymetli buluntu,

Doğu Berlin Gravürler Kabinetinin fonundan çıkan Efendinin güzel renkli portresi idi. Türk modern çağı nesir edebiyatının bennalarından olan Ali Aziz Efendi'nin resmi o zamana kadar yok diye biliniyordu.

Bunun dışında elde ettiğimiz dokümanlar henüz tümü ile değerlendirilmemiştir. Hatta tutulduğumuz "Azizşinaslık humması" bizden başkalarına da sirayet etmiş, nitekim dostum Yüksek Mühendis Mimar Aydın Baykal'ın kıymetli yardımı ile Prusya Devlet Kütüphanesinde Aziz Efendi'nin küçük bir eseri bulunmuştu.

"Türk Edebiyatı" ve "Türk Tarihi" mecmualarında zaman zaman dercet-

tirdiğimiz makalelerin yanısıra Ali Aziz Efendi konusunda vardığımız anlayışlar, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yayınları arasında biri Almanca, biri Türkçe iki ayrı kitap halinde neşredilmiştir ("Intuitibnen des Herzens" / VARRİDAT / , Ali Aziz Efendinin tasavvuf hakkındaki eserlerinin Almanca tercümesi, İstanbul 1980; "Giritli Ali Aziz Efendinin Berlin Sefareti", İstanbul 1980; Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı).

Almanya'da son zamanlarda yabancılara, özellikle Türklere yönelik nefret uyandırıcı tasallutların, içinde yaşadığımız zamana münhasır olmadığını bu kez yaptığımız bir tetkikat vesilesi ile dehşetle müşahede etmiş bulunuyoruz. Meğerse, büyük Türk edibi, tasavvuf eri Aziz Efendi de hatta ölümünden sonra son derece çirkin bir suikaste kurban olmuş!

Vesikasını sunuyoruz:

(Almancadan tercüme:)

"Yüce Kont Ekselânslarına.

derin ihtiramla haber veririm ki, Tavşan Bozkırına (Hasenheide)ye yakın Halle Kapısı önlerinde, etrafı trab-

Meğerse, büyük Türk edibi, tasavvuf eri Aziz Efendi de hatta ölümünden sonra son derece çirkin bir suikaste kurban olmuş!

zanla çevrili esbak Türk Elçisine ait mezarın açılmış olduğu bu sabah görülmüştür. Trabzanın bir kısmı kırılmış,

18 MAY 2011

that influenced her work, but she seems to have been inspired by the thought of nineteenth-century European theorists on education, such as the British writers Herbert Spencer and Alexander Bain, as well as classical Islamic authors, including Sa'dī Shīrāzī (d. 691/1292) and Qınalızāde 'Alī Çelebi (916–79/1510–72). *Uşûl-i ta'līm ve terbiyye dersleri* presents Social Darwinist ideas of European origin, such as the superiority of the white race and the notion of survival of the fittest, in addition to metaphors of society as a human body that are taken from Islamic tradition. 'Āyşe Şiddīqa believed that the material progress of a society depended on the growth and development of women's education, and she underscored that Islamic civilisation had flourished precisely because of it. Her work reflects the contemporary Hāmīdian cultural atmosphere, which blended modernism, authoritarianism, and reference to Islam. *Uşûl-i ta'līm ve terbiyye dersleri* differs radically from previous Ottoman writings on pedagogy in its emphasis on genetics, the empirical foundation of intellectual growth, and the benefit of having applied courses (*müşāhede ve tecrübe usûlü*) and gymnastics (*riyādet-i bedenîyye*) in school. 'Āyşe Şiddīqa stressed the importance of using rational explanation to instil obedience in children, which would foster both their ethical and intellectual development. She also asserted that mothers play a more crucial role than fathers in educating children; this concept is not encountered in previous Ottoman sources.

'Āyşe Şiddīqa noted in *Uşûl-i ta'līm ve terbiyye dersleri* that she planned to author more works on education and methods of teaching; however, she died of tuberculosis at the age of 31 without producing further publications. *Uşûl-i ta'līm ve terbiyye dersleri* was not reprinted after its first edition.

BIBLIOGRAPHY

Nuri Doğan, *İlk ve orta dereceli okul ders kitapları ve sosyalleşme*, İstanbul 1994; Emine Kocamanoğlu, Eğitim hakkında görüşleri ve Ayşe Sıdıka Hanım, *Tarih ve Toplum* 189 (1999), 51–5; Leyla Neyzi, *İstanbul'da hatırlamak ve unutmak. Birey, bellek ve aidiyet*, İstanbul 1999; 'Āyşe Şiddīqa, *Uşûl-i ta'līm ve terbiyye dersleri*, İstanbul 1313/1895.

SELÇUK AKŞİN SOMEL

'AZİZ 'ALİ EFENDİ

MADDE TAYINLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

'Alī 'Aziz Efendi, Giridli (1162/1748 or 1749–1213/1798), an Ottoman diplomat and writer, was born in Candia (Turk. Kandiye; Gr. Heraklion), Crete. Following the death of his wealthy father—Taḥmīşci Mehmed Efendi, the *defterdār* of Crete—'Alī 'Aziz Efendi squandered his inheritance and moved to Istanbul. Constrained to enter the service of the state, he became *muḥaşşil* (tax collector) of Chios and later an official in charge of selling property in Belgrade (c. 1206–8/1792–4). He was appointed Ottoman ambassador to Prussia in 1211/1796–7 and arrived in Berlin in early June 1797. Less than eighteen months later, on 19 Jumādā I 1213/29 October 1798, he died and was buried in Berlin.

Little is known about 'Alī 'Aziz Efendi's life and education. He was a disciple of Shaykh Kerīm Ibrāhīm of Abana, near Sinop, and he is renowned for his *Mukhayyelat-i ledün-i ilāhī* ("Fantasies of divine consciousness"), which he wrote in 1211/1796–7. Comprised of tales with themes from François Pétis de la Croix's *Le mille et un jours* and Antoine Galland's *Les mille et une nuits*, as well as from folk stories that were circulating in Istanbul, this work is considered a precursor of the Turkish novel. It was printed in